

**ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ОБ'ЄКТИВНОЇ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ ДЕФОРМАЦІЙ
У ТЕКСТАХ ПЕРЕКЛАДУ РІЗНОЖАНРОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ
Дж. СЕЛІНДЖЕРА НА МІКРОСТИЛІСТИЧНОМУ РІВНІ**

*Ребенко Марина Юрївна,
здобувач*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проведено порівняльний лінгвостатистичний перекладознавчий аналіз творів Дж. Селінджера та їх перекладів на мікростилістичному рівні за кількісними показниками частоти вживання лексико-семантичних одиниць і розподілу їх щільності у ТО (тексті-оригіналі) і ТП (тексті-перекладі). Доведено, що накопичення змін у розподілі абсолютних значень цих показників як прояв об'єктивної деформації переходить у ТП у нову якість – прагматичну деформацію з певною ознакою.

Ключові слова: об'єктивна деформація, прагматична деформація, міра об'єктивної деформації, рівень мікростилістики, частота та щільність розподілу лексико-семантичних одиниць у тексті-перекладі.

При визначенні ступеня еквівалентності міжтекстового інваріанта та адекватності стилістичної домінанти оригіналу при перекладі важливим є виявлення та врахування перекладачем зв'язку об'єктивно-функціональних і суб'єктивно-модальних параметрів тексту на всіх рівнях його організації. Перетворення при перекладі об'єктивно-функціональних параметрів тексту-оригіналу (ТО) призводить до появи об'єктивної деформації у тексті-перекладі (ТП), а неврахування перекладачем зв'язку та взаємообумовленості об'єктивно-функціональних і суб'єктивно-модальних параметрів ТО викликає появу прагматичної деформації у перекладі. Об'єктивна і прагматична деформації виступають двома аспектами одного загального явища – перекладацької деформації. У зв'язку з цим вважаємо **актуальним** вивчення особливостей об'єктивної та прагматичної деформацій у текстах перекладу різножанрової художньої прози Дж. Селінджера на різних рівнях текстової організації.

Метою даної розвідки є вивчення особливостей виділених нами двох аспектів явища перекладацької деформації – об'єктивної та прагматичної, виявлення характеру їх зв'язку, встановлення закономірностей прояву об'єктивної та прагматичної деформацій у перекладі на мікростилістичному рівні у порівняльному лінгвостатистичному перекладознавчому аналізі різножанрових текстів-оригіналів Дж. Селінджера та їх перекладів. Для досягнення поставленої мети нам потрібно вирішити наступні **завдання**: 1) провести комплексний порівняльний лінгвостатистичний перекладознавчий аналіз текстів Дж. Д. Селінджера та його перекладів, послуговуючись кількісними даними об'єктивних показників індивідуально-художнього стилю різножанрової прози даного автора, обраного нами як критерій дослідження; 2) виявити випадки перекладацької деформації у перекладах художньої прози Дж. Селінджера; 3) оцінити міру об'єктивної деформації за показниками частоти вживання певних лексико-семантичних одиниць (ЛСО) у ТО і ТП і розподілу їх щіль-

ності на рівні мікростилістики текстової організації; 4) виділити особливі випадки накопичення кількісно-об'єктивних деформацій та їх перехід у нову якість – прагматичну площину – та побудувати відповідні схеми, які ілюструють зв'язок та взаємообумовленість об'єктивної та прагматичної деформацій.

Отже, **предметом** нашого дослідження виступають прояви перекладацької деформації, а саме: особливості зв'язку та взаємообумовленості її двох аспектів – об'єктивної та прагматичної деформацій на мікростилістичному рівні текстової організації. **Об'єктом** дослідження слугують різножанрові художні тексти Дж. Селінджера, а також їх українські та російські переклади.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що вперше при дослідженні художньої прози Дж. Селінджера запропоновано методика вивчення особливостей ідіостилу автора за допомогою лінгвостатистичних методів у контексті явища перекладацької деформації у текстах перекладу.

Основу порівняльного лінгвостатистичного перекладознавчого дослідження формують наступні положення: 1) об'єктивне і суб'єктивне у тексті перебувають у тісній взаємодії та взаємообумовленості на мікро- і макростилістичному рівнях; 2) комплексний порівняльний аналіз ТО і ТП необхідно проводити, починаючи з рівня мікростилістики тексту з поступовим переходом до вищого макростилістичного рівня цілісного тексту; 3) особливості лексичного, граматичного, морфологічного, синтаксичного, семантичного і прагматичного оформлення тексту є однією з ознак стилю автора та його перекладача; 4) міра об'єктивної деформації визначається кількістю відхилень у тексті-перекладі на всіх рівнях його організації, а міра прагматичної деформації – ступенем відхилень при відтворенні стилістичної домінанти оригіналу при перекладі за якісними показниками прагматичної деформації; 5) мікро- та макростилістичні показники ідіостилу певного автора мають ураховуватися перекладачем і виступають важливими характеристиками для визначення міри допустимих перетворень у лінгвостатистичному порівняльному перекладознавчому аналізі текстів цього автора та його перекладачів.

Матеріалом дослідження особливостей прояву об'єктивної деформації у текстах вторинної комунікації у процесі порівняльного аналізу з вихідними мікростилістичними параметрами першоджерела стали п'ять оповідань із циклу 'Nine Stories', повісті "Franny", "Raise High the Roof Beam, Carpenters" і роман "The Catcher in the Rye" американського прозаїка Дж. Селінджера (J. D. Salinger) та його українськомовні, російськомовні та німецькомовні переклади.

Проведемо аналіз обраних творів на мікростилістичному рівні текстової організації за показником частоти лексичних одиниць у ТО і ТП. Під поняттям частоти розуміють абсолютну кількість варіант (n_i , у нашому випадку – це лексико-семантичні одиниці) в однорідному відрізку тексту щодо його функціонально-стилістичних і жанрових ознак.

Зазначимо, що для кількісно-якісного аналізу результатів розподілу частот зручно застосувати прийом ранжування, тобто згрупувати частоти за їх порядковою ознакою, за принципом спадання частоти.

Вважаємо, що одержані результати кількісних розрахунків за показником частоти ЛСО у першотворах і їх перекладах для більш ґрунтовних висновків потребують додаткового статистичного підтвердження, а саме: аналізу за показником абсолютної щільності досліджуваних ЛСО у ТО і ТП. Під абсолютною щільністю лексичних одиниць у тексті розуміється відношення кількості певних лексем ($N_{\text{ЛСО}}$) до загальної кількості слів у даному творі ($\sum N$): $\rho = N_{\text{ЛСО}} / \sum N$.

Аналіз рангового розподілу частот ЛСО, а також щільності ЛСО у текстах оригіналах і їх перекладах, які досліджуються, дозволив виявити такі особливості функціонування мовних одиниць на рівні мікростилістики порівнюваних творів:

- В усіх різножанрових творах досліджуваного нами автора зберігається наступна рангова послідовність розподілу абсолютних значень частоти вибраних ЛСО у послідовності від більших значень частоти до найменших: дієслово → іменник → займенник → прикметник → числівник.

- При перекладі спостерігається переважна зміна рангів 1 і 2 (дієслово → іменник) авторських текстів на зворотну послідовність: іменник → дієслово. Натомість: 1) в оповіданні "*Down at the Dinghy*" та його перекладах (єдиного з корпусу досліджуваних текстів), формалістичною структурою якого є діалог, ранг 1 мають не дієслівні, а іменникові ЛСО. Це свідчить про особливий характер селінджерівського діалогу в цьому творі як домінування предметно-понятійних концептів "FAMILY", "COURAGE", "HONESTNESS", "JOY" над іншими концептами: системно-дійовими "WORRY ABOUT", "ESCAPE", "HIDE", персонально-дейктичними "SHE – HE", "I – THEY", асоціативно-образним "ORANGE" і кількісно-числовим концептом "FIVE" в оповіданні "*Down at the Dinghy*"; 2) у досліджуваному нами романі Дж. Селінджера "*The Catcher in the Rye*" та оповіданні із аналізованої збірки – "*Pretty Mouth and Green My Eyes*" зафіксовано зміну рангів частоти і щільності лексико-семантичних іменникових і займенникових одиниць (на ранги 3 і 2 відповідно). Цю зміну можна пояснити, насамперед, характером даних творів: і у сповіді Холдена Колфілда про події, відчуття, емоції та переживання певного періоду його життя (роман "*The Catcher in the Rye*"), і в телефонній розмові адвоката Лі зі своїм суперником – чоловіком Джоані (оповідання "*Pretty Mouth and Green My Eyes*") займенникові одиниці формують центральні персонально-дейктичні концепти "I – THEY", "I – YOU", "SHE – HE", які домінують над номінативними предметно-понятійними концептами цих творів.

- У текстах-перекладах рангова послідовність займенників, прикметників і числівників відповідає оригіналам. Натомість у розподілі дієслів та іменників у перекладах спостерігається зміна рангів 1 і 2. Цю зміну можна пояснити, перш за все, структурною і словотвірною специфікою дієслівного корпусу англійської мови порівняно з українською та, відповідно, російською мовами. Дієслівний корпус мови оригіналу у нашому дослідженні є багатокомпонентною ієрархічною системою, яка у кількісному обсязі є більш численною, ніж відповідні системи мов перекладу.

Розрахунки розподілу ЛСО у першотворах і їх перекладах за критерієм "хі-квадрат" свідчать про наявність розбіжностей у розподілі частоти певних ЛСО у розглянутих перекладах відносно першотворів Дж. Селінджера, тому що одержані величини суми χ^2 перевищують критичні значення, що підтверджує зафіксовані нами суттєві відхилення мікростилістичного рівня при перекладі від вихідних одиниць оригіналу.

Аналіз одержаних даних вказує на те, що в українських перекладах творів Дж. Селінджера максимальна міра об'єктивної деформації спостерігається для таких найбільш варіативних ЛСО: прикметники (41 % у тексті українського перекладу С. Поліщука оповідання "*A Perfect Day for Bananafish*"), займенники (33 % у тексті українського перекладу С. Поліщука оповідання "*A Perfect Day for Bananafish*"), дієслова (30 % у тексті українського перекладу Д. Кузьменка оповідання "*Pretty Mouth and Green My Eyes*"), іменники (19 % у тексті українського перекладу С. Поліщука оповідання "*A Perfect Day for Bananafish*"); у романі – при перекладі дієслів (24 %); у повісті "*Franny*" – при перекладі займенників (21 %); в оповіданні "*For Esme with Love and Squalor*" при перекладі дієслів (20 %); у повісті "*Raise High the Roof Beam, Carpenters*" – дієслів (18 %).

Як приклад покажемо на рис. 1 діаграму, яка ілюструє міру об'єктивної деформації у розподілі найбільш варіативних ЛСО у текстах-перекладах оповідання Дж. Селінджера "*A Perfect Day for Bananafish*":

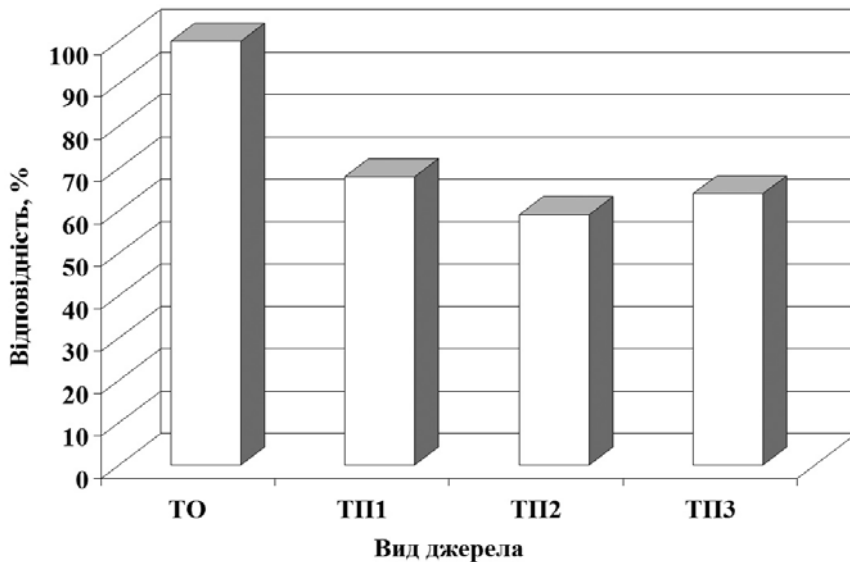

Рис. 1. Міра об'єктивної деформації у розподілі частоти прикметників у текстах перекладу відповідно до першоджерела Дж. Селінджера "*A Perfect Day for Bananafish*"

На рисунку видно, що міра об'єктивної деформації за показником частоти прикметникових ЛСО у ТП 1 (укр. пер. Д. Кузьменка), ТП 2 (укр. пер. С. Поліщука) і ТП 3 (рос. пер. Р. Райт-Ковальнової) коливається від 41 до 32 %. Такий діапазон коливань об'єктивної деформації є сигналом для детального аналізу причин та оцінки її впливу на якість збереження стилістичної домінанти авторської прагматики у перекладі. Так, переклад таких домінантних прикметникових ЛСО, як *banana, tink, perfect, spiritual, fine, sausaged, Whirly* є деформованим, що вказує на переважання суб'єктивного вибору перекладачів над об'єктивно-вмотивованими їх рішеннями у розкритті образів головних героїв оповідання (Симора і Мюріель Гласс) для сприйняття "підготовленим" читачем перекладу. Це, в свою чергу, призводить до появи прагматичної деформації у перекладі.

Максимальна міра об'єктивної деформації за показником частоти займенників також спостерігається в українських перекладах оповідання "*A Perfect Day for Bananafish*" і становить 34 %. Порівняння даних реєстру найчастотніших займенників в аналізованому оповіданні та його перекладах вказує на переакцентуацію характеру персонально-дейктичних концептів "SHE" і "HE", які не просто називають головних героїв селінджерівського твору – Симора і Мюріель Гласс, а й створюють збірний образ твору, у якому автор протиставляє представників двох різних світів за гендерною ознакою та за їхніми морально-естетичними ідеалами. Як наслідок, у ТП 2 виникає прагматична деформація з експресивно-образною ознакою, яка є допустимою для "непідготовленого" читача перекладу, однак критичною для "підготовленого" читача, оскільки змінює його адекватне сприйняття сугестивно-модальних акцентів авторської прагматики.

Для порівняння зафіксована міра об'єктивної деформації – 21 % за даним показником в українському тексті-перекладі Ю. Покальчука (ТП 4) повісті "*Franny*" знижує цінність окремих сугестивно-символічних контекстів повісті, маркованих, наприклад, таким персонально-дейктичним концептом, як "NOBODY-EVERYBODY". У першотворі ("*I'm sick of not having the courage to be an absolute nobody*" [Salinger 1982, 194]) "підготовлений" читач зчитує із змістовно-фактальної інформації оригіналу концепцію селінджерівської прагматики про єдність взаємовиключальних сутностей – прагнення Френні Гласс перейти межу гріховності людських думок і вчинків та протилежне йому намагання її коханого Лейна Кутеля до постійного споживання матеріальних благ. Натомість, відповідному адресату українськомовного ТП 4 це не вдається, оскільки авторський суб'єктивно-модальний акцент заблоковано об'єктивно-мовними переробками: "*Я гідка сама собі, що не маю відваги бути просто людиною*" [Селінджер 1984, 259]. Через індивідуально-суб'єктивне сприйняття авторського контексту перекладачем Ю. Покальчуком, який не може дозволити, щоб "його" Френні прагнула стати ніким, як того насправді хоче автор, виникає прагматична деформація з експресивно-образною ознакою у тексті українського перекладу.

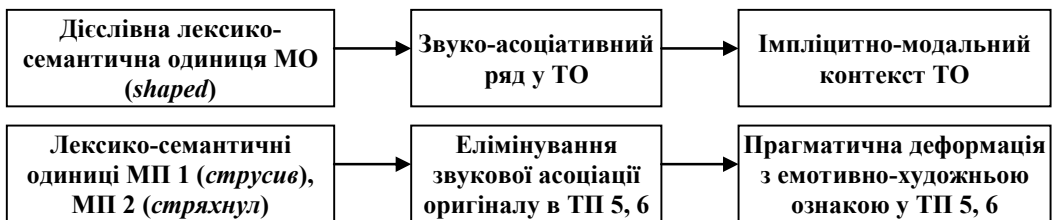
При порівнянні частоти дієслівних одиниць в аналізованих текстах-оригіналах і їх перекладах видно, що максимальною мірою об'єктивної деформації у 30 % характеризується ТП оповідання Дж. Селінджера "Pretty Mouth and Green My Eyes". Зіставивши реєстр дієслівних ЛСО текстів оригіналу та перекладів (Д. Кузьменка (ТП 5) і Н. Галь (ТП 6)), бачимо, що при рівнозначній та рівноцінній передачі винятково селінджерівської дієслівної лексики, яка формує цілісність системи смислів окремих елементів першотвору, виникають певні труднощі. Наприклад, у перекладі лексико-семантичної дієслівної одиниці оригіналу *flattering*, яка створює імпліцитно-образний контекст цілого фрагменту оригіналу та виступає одним із перших маркерів авторської прагматики у розкритті істинної сутності образу героя твору – успішного адвоката Лі, не відтворено символізму селінджерівської іронії: роль виразності світла, яке лестило сивині Лі, перебільшуючи її справжню красу. Порівняємо: "... *the light was particularly, if rather vividly, **flattering** to his [Lee's] gray, mostly white, hair*" [Salinger 1951, 20] – "У цю мить світло ще яскравіше **освітлювало** його сиве, майже зовсім біле волосся" [Селінджер 2008, 27]; "В эту минуту его седые, почти совсем белые волосы **были освещены** особенно выгодно, хотя, может быть, и чересчур ярко" [Сэлинджер 2001, 583]. Відтак, наведені приклади перекладів вважаємо моментом появи прагматичної деформації в українському і російському текстах, мінімізувати прояв якої можливо у разі такого перекладу: "У ту ж мить світло надмірно, якщо не занадто виразно, **лестило** його посивілим, майже білосніжним скроням" (переклад наш – М. Р.).

У наступному фрагменті аналізованого твору особливого модального значення набуває звукове алітераційне чергування немилозвучних "sh / r", "h / gr": "*With his left hand, the gray-haired man shaped the ash of his cigarette on the rim of the ashtray" [Salinger 1951, 22]. Вважаємо, що ця авторська прагматична імплікатура, яка викликає у первинних "підготовленого" і "непідготовленого" читачів почуття страху, відчуття чогось неприємного, асоційованого з шипінням змії (повторення звуків "ш", "х"), чи наростання звукового ефекту грому (повторення звуків "р", "гр"), вимагає майже еквівалентної передачі у перекладі як змісту, так і форми (у даному випадку звукової) власне селінджерівської дієслівної ЛСО *shape*. Однак у перекладах Д. Кузьменка і Н. Галь має місце прийом семантичної заміни значення дієслівної одиниці оригіналу *shape*, що, у свою чергу, формує емотивно-художню ознаку прагматичної деформації: "*Лівою рукою сивий чоловік **струсив** попіл зі своєї сигарети на край попільнички*" [Селінджер 2008, 30]; "*Левой рукой седовласый **стряхнул** пепел на край пепельницы*" [Сэлинджер 2001, 589]. Змістовно-фактуальна єдність "струсив попіл" / "стряхнул пепел" не становить бажаного комплексу чергування авторських звуків, зокрема ефекту шипіння. Тому, вважаємо, що характер прочитання авторської модальності у даному "шорсткому" контексті твору первинним і вторинним "підготовленими" читачами різниться: селінджерівська прагматика неодноразово змушує свого реципієнта ніби "спотикатися" через неочікувані алогічні номінації, а перекладацька – елімінує такий ефект, створюючи елементи,*

які не вибиваються із загального контексту твору своєю неочікуваною образністю. Саме це дозволило говорити про прагматичну деформацію у перекладі, мінімізувати появу якої можливо у випадку перекладу, здатного викликати у "підготовленого" адресата ТП відповідні химерні селінджерівські образи: "Лівою рукою сивий формував попіл сигарети на краю попільниці" (переклад наш – М. Р.).

Як приклад (рис. 2) наведемо загальну схему процесу переходу об'єктивно-мовних змін (у даному прикладі – дієслівних лексико-семантичних одиниць текстів перекладу Д. Кузьменка (ТП 5) і Н. Галь (ТП 6) у суб'єктивну площину, прагматика якої не має точок дотику із відповідною цінністю першотвору.

Таким чином, побудована нами схема появи у перекладах творів Дж. Селінджера об'єктивної деформації певних лексико-семантичних одиниць і її переходу у прагматичну деформацію з конкретною ознакою вказує на той факт, що кількісні та якісні ознаки художнього тексту вступають у складну взаємодію, яка не завжди адекватно відтворена у перекладі. Саме це ілюструє характер взаємообумовленого зв'язку об'єктивної та прагматичної деформацій, що відтворено ланцюгом їх взаємопереходу, наслідком чого є поява певної, відсутньої у контексті ТО, ознаки.

Рис. 2. Схема переходу об'єктивної деформації дієслівної ЛСО у прагматичну деформацію з емотивно-художньою ознакою у перекладі оповідання Дж. Селінджера "Pretty Mouth and Green my Eyes"

Аналіз частоти іменників у текстах оригіналу та перекладів показав, що максимальна міра об'єктивної деформації за даним показником при зіставленні реєстру аналізованих текстів оригіналів і їх перекладів, у якому більше половини іменникових лексем є спільними, зафіксована у творі "A Perfect Day for Bananafish" (становить 25 %). Однак, вважаємо, що ця міра є критично допустимою і такою, що здебільшого не призводить до появи об'єктивної деформації міжтекстових інваріантів оригіналу при перекладі та, відповідно, прагматичної деформації його стилістичних домінант (наприклад, "bananafish", "Miss Spiritual Tramp of 1948", "sausaged towel", "nairiplane", "Whirly Wood, Connecticut", "banana hole", "banana fever", "glass"). Це свідчить про належну увагу перекладачів ТП 1, 2 і 3 до таких міжтекстових інваріантів оригіналу, як імена героїв твору, топонімічні одиниці, соматичні та метафорично-образні номінації, сугестивно-символічні алюзивні назви тощо. Проте більш детальний аналіз ТП 1, 2 і 3 вказує на появу часткової об'єктивної деформації у перекладах опові-

дання Дж. Селінджера "*A Perfect Day for Bananafish*" за показником частоти іменників. Така часткова об'єктивна деформація для "підготовленого" читача перекладу має наступні наслідки: 1) нейтралізація авторського ефекту "нав'язливого мотиву" у творі, який виражає іменникова лексема *float / rubber float* (ТП 2); 2) зміна оригінального акценту сугестивного символізму предметно-понятійного концепту "FLOAT-OCEAN" (ТП 2); 3) деформація ефекту рівноцінності сприйняття адресатами ТО і ТП змістовно-концептуального наповнення імені головного героя оповідання – Seymour Glass (ТП 1, 2); 4) прагматична деформація селінджерівського ефекту розриву Симора Гласса з дійсністю як наближення неминучості його фінального пострілу.

Таким чином, результати аналізу міри об'єктивної деформації за показниками частоти і щільності лексико-семантичних одиниць у ТО і ТП вказують на те, що сукупна загальна міра перекладацької деформації зафіксована в українських перекладах оповідання Дж. Селінджера "*A Perfect Day for Bananafish*", центральний образ якого є домінантним у контексті всієї творчості Дж. Селінджера. З огляду на категорію "підготовленого" читача перекладу показники загальної міри перекладацької деформації є критичними через зв'язок процесу накопичення значної кількості об'єктивно-мовних відхилень із якістю повноти передачі у перекладі художнього образу головного героя твору Симора Гласса. На нашу думку, така критична деформація образу Симора Гласса, підтверджена кількісними даними максимальної об'єктивної деформації у ТП, зумовлює полярність прочитання цього образу вітчизняною (І. Галинська, О. Борисенко, Д. Кузьменко, М. Тарнавська та ін.) та зарубіжною (Ch. Alexander, F. Gwynn, J. Blotner, J. Miller) школами дослідження творчості Дж. Селінджера.

На прикладах аналізу появи об'єктивної деформації у перекладі, за допомогою побудованих схем, які ілюструють динаміку переходу об'єктивної деформації у прагматичну, показано різні варіанти зміни об'єктивно-мовної репрезентації найбільш варіативних лексико-семантичних одиниць оригіналу у перекладах. Проаналізовано умови переходу кількісних розбіжностей в якісні, у результаті чого деформується контекст першотвору та змінюються акценти авторських концептів для читачів перекладу. І якщо для "непідготовленого" реципієнта перекладу ці зміни не є критичними, то для "підготовленого" вони призводять до появи прагматичної деформації суб'єктивно-модального сигналу у перекладі з певною прагматично-функціональною ознакою.

Перспективою нашого подальшого дослідження особливостей прояву явища перекладацької деформації у площині художнього перекладу різножанрової прози Дж. Селінджера є її лінгвостатистичний аналіз на макростилістичному рівні із залученням відповідних показників з метою визначення загальної міри деформації у текстах перекладу Дж. Селінджера.

Проведен сравнительный лингвостатистический переводческий анализ произведений Дж. Селінджера и его переводов на микростилистическом уровне по количественным показателям частоты употребления лексико-семантических единиц и распределения их плотности в ТО (тексте-оригинале) и ТП (тексте-перевод). Доказано, что накопление изменений в распределении абсолютных значений этих показателей как проявление объективной деформации переходит в ТП в новое качество – праг-

матическую деформацию с некоторым признаком, что определяет неравноценность восприятия первичным и вторичным "подготовленными" читателями авторских концептов.

Ключевые слова: объективная деформация, прагматическая деформация, мера объективной деформации, уровень микростилистики, частота и плотность распределения лексико-семантических единиц.

The comparative quantitative translation analysis of J. Salinger's source and target texts at the micro-stylistic level through lexemes rate and density characteristics is carried out in the present article. It is proved that a new phenomenon of these characteristics deformations gathering – pragmatic deformation which influences source and target "advanced" text addressees non-equivalence perception of the original concepts.

Key words: objective translation deformation, pragmatic translation deformation, objective translation deformation extent, micro-stylistic text level, lexemes rate and density.

Література:

1. Ребенко М. Ю. Прагматична деформація як перекладацька стратегія у художньому перекладі / М. Ю. Ребенко // Наукові записки (Серія: Філологічні науки (мовознавство)). – Кіровоград, 2011. – Вип. 95(1). – С. 547–552.
2. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті : повісті, оповідання / Дж. Д. Селінджер. – К. : Молодь, 1984. – 272 с.
3. Селінджер Дж. Д. Уста чарівні й очі зелені / Дж. Д. Селінджер ; пер. з англ. Д. Кузьменко // Всесвіт. – 2008. – № 9–10. – С. 27–34.
4. Селінджер Дж. Д. Над пропастью во ржи. Выше стропила, плотники. Рассказы / Дж. Д. Селінджер. – М. : Олимп Астрель, 2001. – 688 с.
5. Salinger J. D. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J. D. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1982. – 440 p.
6. Salinger J. D. Pretty Mouth and Green My Eyes / J. D. Salinger // The New Yorker. – 1951. – July 14. – P. 20–24.